

Helynév tarlózás.

Gesztenye és származékai. Fa- és növénynévből képzett helyneveink aránylag nem sok volt és van. Annál feltűnőbb, hogy a címül tett szóból keletkezett helynevekből egész csinos sorozatot tudunk kiállítani, mégpedig nemcsak egyetlen vidékről, hanem az ország jó nagy területéről. (A magyar gesztenye vagy geszkenye szó [v. ö. Szatmár és Szakmár, vagy Baraton és Barakony Gömörben, Csitvánd és Csikvánd Győrben, Zovat és Zovak, Sitva és Sikva stb.] az olasz „castagna“, vagy a szlovén „kosztány“, „kasztán“ szóból származik. Délszláv területen sűrűn találkozunk *Kosztány, Kosztanyek, Kosztajnica, Kosztanóc, Kosztanjevác* stb. [Horvátország] helynevekkel).

Itt van elsőnek *Geszténye* községünk Somogyban, mely *Karácsonyi* szerint (Magyar nemzetségek), már 1240-előtt fennállott. (Vesd össze evvel: possessio *Alma, Körtvély, Sam, Tölgypota* stb.).

A *Fekete-Blatny*-féle nagy munkában (Erdészeti jelentőségű fák stb.) azt olvassuk, hogy Zalamerenyén (a veszprémi káptalan birtoka) már 1203-ban öreg gesztenyefák voltak. (A szelid gesztenyefa különösen hosszú életű.) Rosnyó mellett a XIII. sz. közepén szerepel *Gesztinepotoka* folyócska. (Ortvay [Magyarország vízrajza stb.] ezt tévesnek mondja, de szerintünk aligha jogosan [1. később a gömői adatokat]. Fáról gyakran neveznek el folyóvizetket pld. Eger-, Füz-, Gyertyán-, Tölgypotoka).

A „gesztené“-ből származik talán a *Geszténéd-Geszteléd* keresztül a *Gesztéréd*-helynév (v. ö. lengyen és lengyel, angol és angor). Ebből három van. Főbb változataik: *Kesztred* 1332, *Gesztred* 1454, (Szabolcs) *Gesztred* *Gesztérágy*, 1359, (Kolozs) és *Gesztered* 1264, *Gesztregy* 1422, *Gesztérágy* (Zala) (V. ö. ehhez: Almágy, Egregy, Gyertyánágy, Körtégy, Hárságy, Füzegy, Nyárágy, Mórágy (?) Somogy. Száldobágy, Szilágy, Szilvágy stb. Meglepő, hogy közülök egyesek személynévként is szerepelnek pld. Comes Almágy de Bátka 1300. A *Gesztérágy* [Guestred] is előfordul személynévképpen: 1. lentebb: Gesztes).

Van aztán egy csomó olyan helyneveink, mely a „gesztenye“ szó elvonásából és ennek tovább képzéséből keletkezett. Ilyenek a *Geszt*-ek és *Gesztes*-ek. (Ilyen elvonás és továbbképzés főképpen személynévek esetében szokásos [pld. Madaras-ból lett Mad, ebből Madács, Madocs, Madocsán, Magyar Nyelv XV. Melich]. A „gesztes“ származhat a gesztenyéből [v. ö. gusztonyos és kosztos, vagy szakállas és szakás-horog, vagy talán *Geszt* és *Gesztely*, *Toch* és *Tochol*, *Tob* és *Tobol*, *Tap* és *Tapán*, *jegfa* és *jegenyefa*, *Feke* és *Feketeerdő* stb.] A „gesztes“ szó Délbaranyában él mint tájszó s annyit jelent mint kemény fás, pld. gesztes dió. Ugyanezt Vasban kaszta-diónak mondják [ez szláv szó].

Geszt helyneveink van vagy volt Pozsonyban, Bodrogban, Borsodban, Biharban, *Geszt*i, *Geszt*é, *Geszt*ej, *Geszt*ely (Kesztí, Kesztely, Keszthely) Baranyában, Somogyban, Zalában, Nyitrában, Zemplénben, Gesztes (sokféle alakváltozatban) Komáromban, Gömörben,

Szilágyban, Krasznában. A komáromi Gesztes (Kezthes) vár neve 1138-ban mint személynév bukkan fel, a szilágyi Gesztes családnév és erdőnév egyben. (A komáromi Gesztes szomszédságában Bánhidán és Gyarmaton ma is vannak „gesztenyés“ dülőnevek. Személynévi használata bizonyára másodlagos. A Vértesben ilyen nagyobb helynevek vannak: Vadalmás, Somhegy, Somlyó, Gyertyános, Körtvélyes, Halyagos, Hárságy, Meszesbükk, Nagycser.) Értékes erdő lehetett, mert a szomszédok egyszer feltűnően nagy kárt tudtak benne tenni. (Petry: Szilágy megye). Ugyátszik egy volt vele Geztheus (Gesztüs) teleke.

Van azután egy csomó Gesztőcz helynevünk. Jelesül Baranyában, Tolnában, Esztergomban, Hontban, Trencsénben, Nyitrában, Biharban. (Néhány alakváltozat: Gesztőcze, Gesztecz, Kesztelch. Kesztlőcz, a Ghymes vidékit magát Geztua, Geszteus, Gesztőd, Gesztőcz, Gesztőcze, néven találok Szabó László: a Forgách család című munkájában. (Ez a Gesztőlcz szlávok képzésnek látszik s talán Gesztelyből alakult [v. ö. Csaholy és Csaholcz Szatmárban]. Volt Kesztelcze patak is).

Gömörben van azután Gesztete. (Ez az „ete“ vagy „te“ talán kicsinyítő képző pld. Kádárta, Berénte, Lövéte stb. vagy Csém és Csömöte Vasban család és helynév, vagy Szenk, Szenke és Szenkete [v. ö. Ulcs Ulcsey, Ulcsene, Ulcsete, vagy Vik, Vikina, Vikota stb]). Mosonban Gesztin (Gueztin) vagy Gesztencze. (V. ö. Szencse-Mágocs és Sente-Mágocs nemzetség, Zicsvató és Zsitvató). Zólyomban Geszta (Guesta) s Horvátországban Geszthe vagy Geszke.

Komárom mellett volt egy Gesztre nevű prédiom s egy Gesztre (Gueztre) nevű patak és halastó (v. ö. Eper, fluvius). (V. ö. Csenke és Csenkere, Haka és Hakara, Szeder és Szederég. Ez a hangkiugratás a régiségben gyakori. Ma is pld. sok helyen gyerkeket mondanak gyerekeket helyett). Aranyosszéken és Biharban van ill. volt Geszteg és Keszteg dülő, ill. helynevünk.

Amint látjuk nem kevesebb, mint 25 vármegyéből tudunk adatokat felhozni a gesztenyéből képzett helynevekre. Ez részben a szelid gesztenyefa fokozatos elterjedésével függ össze. Ez minden valószínűség szerint Itália felől jutott hozzánk s kezdett terjedni a római korban, később pedig a kastélyokat és várakat, várkerteket, gyümölcsösöket építő-telepítő magyar földesurakkal és egyházi férfiakkal. Ugyátszik mintha része lenne ebben az Árpádkorban sokféle szétszóródott olasz telepéseknek (persze papoknak) is, de ezt részletesebb nyomozásnak kellene eldöntenie. (Tudjuk, hogy a papok asztalán csemegeképpen szerepelt a gesztenye, ha pedig Gömörben és Várad mellett Velence nevű telepek voltak s ugyanott gesztenyeerdők és falu-nevek vannak, magamagától gondolhatunk az itáliai kölcsönzésre. Mint utólag látom ugyanilyen eredményre jut Csippék is a felföldi [nyitrai stb.] sáfrán-termelést illetőleg. Azt mondja, hogy azt árpádkori francia bencések és ciszterciák honosították meg. (Ethnogr. melléklete 1910). Annyi bizonyos, hogy a szelid gesztenye mai elterjedése (Fekete-Blattny i. m.) feltűnően összevág „gesztenyés“ helyneveinkkel. Mindammellét nem kell mindenütt gesztenyeerdőt keresnünk, ahol ilyenféle nevek vannak, mert magyar szokás szerint lehetnek azok személynévből alkotott birtoknevek is. Kajászószent-

péteren és Turkevén vagy Ráczkevén még orvosságnak sincs kő, a györmegyei Medve és Kendermedve sem látott sohasem medvét.

Legtöbb a szelid gesztenye ma is Drávántul közepe táján, aztán Baranyában, Somogyban Zalában, meg Sopron tájékán. (Feltűnő, hogy az oláh nyelvterületen nem találunk efféle helyneveket. Alexics azt mondja, hogy a gesztenye szó a magyarból került az oláhba. Római eredetű gesztenyések vannak Hunyadban, de az itáliai származásu utódok az ázsiai barbárok útján ismerkedtek meg ezzel a római kultúrnövényvel). Itt már a régiségben találkozunk Gesztenyészérc, Gesztenyészétő és hasonló dülőnevekkel, de szép számmal vannak ma is, különösen Keszthelytől délre. Hogy a gesztenyével régebben kereskedtek, számos adat bizonyítja. Kassa városa még a XVIII. sz. közepén is vámot szed gesztenyészekerektől. A pesti gesztenye sem mind Itáliából jön hozzánk.

Bátky Zsigmond.

A földrajzi műnyelvről.

I.

A nyelv lelki tartalmunk kifejező eszköze, mellyel gondolatainkat, érzelmeinket másokkal közöljük. De mint ilyen korántsem tökéletes. Sokkal több képzetünk van, semhogy valamennyit szóval ki tudnók fejezni s ezért egy-egy szó legtöbbször egy képzetszó általános, elvont típusának kifejezése, nem pedig egy egyedi képzetnek vagy fogalomnak. Ha valamely szót kimondok vagy leírok, akkor amúgy pusztán nem bírom meghatározni pontos jelentését; ezt csak a mondatban több más szóval kapcsolatban kapja meg: a szót *helyzeti értéke határozza meg*. Ha például leírom ezt a szót: *papír*, akkor csak általános jelentés ébred tudatomban, ha azonban ezt mondom: *ez a papír a tőzsdén öt ponttal esett*, akkor rögtön értékpapírra gondolok; *ez a papír jól adja ki vonalakat*: nyomdai papírost értek; *a költőnek hátrahagyott papírosai közt egy ismeretlen művet találtak*: irodalmi vonatkozást értek. Ime, a szót helyzete tette világossá. A *föld* szót másként érti a gazda, másként a csillagász, másként a kemikus, a teológus, a földrajztudós.

A *köznyelv*, a társalgó beszéd megaláspik minden szónak általános jelentésével, hiszen a kapcsolat, melyben más szavakkal áll, esetről-esetre megjelöli azt a különös képzettartalmat, melyre szükségünk van; a köznyelvben tehát minden szónak *viszonylagos értéke* van. A *tudományos nyelv* azonban nem érheti be ezzel, neki *független értékre* van szüksége, minden szónak önmagában csakis egyetlenegy jelentést szabad kifejeznie, enélkül nincs tudományos fejtegetés, tudományos megértés. Sokrates óta tudjuk, hogy a világos tudás ott kezdődik, ahol a világos fogalmak; ezt meg kell toldani evvel, hogy ahol minden fogalomnak vagy képzetnek csak egy-egy szó, minden szónak csak egy-egy fogalom vagy képzet felel meg.

Így fejlődik ki minden tudományban a *szaknyelv*, a *műnyelv*, mely